

Project
'Wonen en werken in een
esdorp in het
Hondsruggebied'

Inhoudsopgave

Introductie	3
Groep 3-4-5	5
<i>Hunebedden</i>	6
<i>Het esdorp</i>	9
<i>De school van vroeger</i>	14
<i>Oude beroepen in het esdorp</i>	19
<i>Drentse taal</i>	25
Antwoorden groep 3-4-5	29
Groep 6-7-8	31
<i>Hondsrug en Hunzedal</i>	32
<i>Bodem</i>	34
<i>Het esdorp</i>	40
<i>Roelof Schuiling</i>	47
<i>Van werkdorp naar woondorp</i>	52
Antwoorden groep 6-7-8	57
Colofon	61

Introductie

Annen is een esdorp met een grote landschappelijke en culturele waarde. In de loop van de tijd is het dorp veranderd. Van een werkdorp is het een woondorp geworden. Voor leerlingen is het interessant om kennis te maken met hun eigen omgeving. Wat is er allemaal te zien in en rondom het dorp? En hoe is het ontstaan?

Door middel van allerlei activiteiten komen de leerlingen meer te weten over de ontstaansgeschiedenis van hun eigen omgeving. Aansprekende onderwerpen als hunebedden, de school van vroeger, oude beroepen, Drentse taal, het esdorp, Roelof Schuiling, Hondsrug en Hunzedal en de bodem komen voorbij. Zo maken de leerlingen van groep 3 t/m 8 kennis met het landschap dat zowel door de natuur als door de mens gemaakt is.

Opzet

Het project is zo opgezet dat losse activiteiten gekozen kunnen worden binnen de verschillende onderwerpen. Het is dus geen lesbrieven die van A tot Z gevolgd moet worden. De onderwerpen zijn verdeeld. Een aantal activiteiten is ontwikkeld voor groep 3 t/m 5 en een aantal voor groep 6 t/m 8.

Onderwerpen

Over de volgende onderwerpen zijn activiteiten beschreven:

Groep 3-4-5	Groep 6-7-8
Hunebedden	Hondsrug en Hunzedal
Het esdorp	Bodem
De school van vroeger	Het esdorp
Oude beroepen in het esdorp	Roelof Schuiling
Drentse taal	Van werkdorp naar woondorp

Bij de verschillende onderwerpen staat omschreven:

- welke activiteiten gedaan kunnen worden en tips voor aanvullende opdrachten
- welke materialen nodig zijn voor de activiteiten
- welke werkblad(en), afbeeldingen voor het digibord en / of Prezi erbij hoort

Prezi

Bij een aantal activiteiten is een Prezi-presentatie gemaakt. Op de presentatie vinden de leerlingen informatie en opdrachten over een bepaald onderwerp. Ze kunnen deze presentaties zelfstandig bekijken en de opdrachten erbij maken. Maar de leerkracht kan er ook voor kiezen om de presentatie klassikaal te behandelen. Elke Prezi is vormgegeven als een editie van 'De Esdorpen Courant'.

Landschapsbiografie

Het project 'Annen van werkdorp naar woondorp' is gebaseerd op een lesbrief die gemaakt is door studenten van Van Hall Larestein. De studenten hebben ook een landschapsbiografie gemaakt over het ontstaan van Annen. Voor leerkrachten kan de landschapsbiografie als naslagwerk gebruikt worden.

Meer informatie

Neem voor meer informatie over de geschiedenis van het dorp contact op met de lokale historische vereniging. De historische vereniging beschikt vaak over informatie en beeldmateriaal. Een overzicht van alle historische verenigingen is te vinden via <http://drentsehistorischevereniging.nl/index.php/historische-verenigingen/overzicht-hv-n>.

Groep 3-4-5

*Hunebedden
Het esdorp
De school van vroeger
Oude beroepen in het esdorp
Drentse taal*

Drentse taal

Hunebedden

In de les over hunebedden leren de leerlingen van alles over hunebedden. Hoe oud zijn hunebedden bijvoorbeeld? Hoe werden ze gebouwd? En hoe komen die grote stenen in Drenthe terecht?

Benodigdheden *computer met geluid en internet, pen en papier, werkblad 1 en 2 scharen, lijm, knutselmaterialen als papier, klei, kiezelstenen*

Activiteit 1

De leerlingen gaan aan de hand van een Prezi aan de slag met opdrachten rondom de hunebedden. De Prezi is te vinden via

http://prezi.com/26avgtm0o ce/?utm_campaign=share&utm_medium=copy.

Er zijn twee mogelijkheden:

- De leerkracht behandelt de Prezi klassikaal via het Digibord.
- De leerlingen gaan in tweetallen achter de computer aan de slag met de Prezi en de daarbij behorende werkbladen.

Activiteit 2

De leerlingen gaan zelf een hunebed uit hun eigen omgeving namaken. Een overzicht van alle hunebedden is te vinden via

<http://www.hunebeddenwijzer.nl/hunebedden/>. Voor het maken van de hunebedden zijn materialen nodig als klei, papier of kiezelstenen. Ze maken hierbij niet alleen het hunebed zelf, maar ook de omgeving van het bos of de huizen van de bebouwde kom.

Activiteit 3

Besprek de les met de leerlingen na. Wat hebben ze geleerd over de hunebedden? En wat zouden ze nog meer willen weten?

Tips

- Bezoek hunebed in de omgeving, te vinden via <http://www.hunebeddenwijzer.nl/hunebedden/>.
- Breng een bezoek aan het Hunebedcentrum in Borger
- Speel het hunebedspel van Donald Duck met de leerlingen. Dit is te vinden via <https://www.donaldduck.nl/spelletjes/157/#duck>
- Meer lesmateriaal rondom de hunebedden is te vinden via <http://entoen.nu/hunebedden/lessen/po-docent>

Werkblad 1

Je ziet hier de hunebedbouwers. Beschrijf wat je allemaal ziet. Dit mag eronder maar ook op de tekening zelf.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Werkblad 2

Knip de plaatjes uit en zet ze op volgorde. Schrijf bij elke stap wat er gebeurt.

Het esdorp

In de les over het esdorp ontdekken de leerlingen uit welke onderdelen het esdorp bestaat. Ze maken kennis met de schoolplaat van Roelof Schuiling en gaan zelf een esdorp namaken.

Benodigdheden schoolplaat Roelof Schuiling, digibord, werkblad 3 (op A3 formaat), scharen, lijm, knutselmaterialen als papier, klei, kiezelstenen, plattegrond esdorp

Activiteit 1

Vertel aan de leerlingen dat ze in een esdorp wonen. Wat een esdorp precies is, werd als eerste beschreven en getekend door Roelof Schuiling.

1. Laat de schoolplaat die Schuiling maakte aan de leerlingen zien via het digibord.
2. Vraag de leerlingen om voor zichzelf opschrijven wat ze zien.
3. Bespreek klassikaal wat er is opgeschreven.
4. Vertel kort wat over het esdorp, de tekst hieronder kan als informatiebron worden gebruikt. Schrijf de belangrijkste informatie op het digibord.

In de structuur van het esdorp vestigden boeren zich rondom een brink. In de nabijheid van het dorp werden de bouwlanden aangelegd in de vorm van essen, meestal omgeven door houtwallen. De boeren in deze esdorpen hielden schapen en deze graasden op de gemeenschappelijke heidevelden. In de lager gelegen beekdalen lagen de graslanden, waar de koeien konden grazen en hooi werd gewonnen.

Een brink is in feite een groot open grasveld aan de rand van een dorp. Dit grasveld, vaak omringd door eiken-bomen, werd tijdens de esdorpen bewoning gebruikt als verzamel plaats van het vee. Al het vee werd op deze open ruimte verzameld en door de herder meegenomen naar de heide om te grazen. De brink lag ook vaak aan de rand van het dorp, en werd naast zijn functie als verzamelplaats van vee ook gebruikt voor markten en andere gelegenheden. Door uitbreiding van het dorp, ligt de brink tegenwoordig vaak midden in het dorp i.p.v aan de rand.

Een es is een typisch kenmerk van het esdorpenlandschap. De es was het stuk land dat als akker werd gebruikt. Van nature was de es niet vruchtbaar genoeg om gewassen op te verbouwen. Om de es toch vruchtbaar te krijgen werd hier mest vermengd met stro en heideplaggen over

5. Kijk nogmaals met de leerlingen naar de schoolplaat van Schuiling. Zien ze nu nog meer kenmerken van het esdorp?

Activiteit 2

De leerlingen gaan hun eigen esdorp maken aan de hand van een puzzel.

1. Deel werkblad 3 uit aan alle leerlingen en laat ze de puzzel van het esdorp in elkaar zetten.
2. Laat de leerlingen een aantal elementen uit het esdorp in 3D maken. Geef de leerlingen een lijstje van wat ze in 3D gaan maken: *beek / heide / schapen / akkers / es / boeren / wegen / bomen op de brink / boerderijen*

Geef elk element een eigen kleur of materiaalsoort. Denk aan:

- *Blauw crêpepapier voor de beek*
- *Paars crêpepapier voor de heide*
- *Witte wol voor de schapen op de heide*
- *Groen crêpepapier voor de akkers aan het water*
- *Geel crêpepapier voor de es*
- *Kraaltjes voor de boeren op de akkers / de es*
- *Bruine stroken papier voor de wegen*
- *Bomen voor de brink (van vouwblaadjes en lijm of kurk)*
- *Papieren huizen voor de boerderijen (van vouwblaadjes en lijm)*

3. Bespreek de plattegronden die de leerlingen gemaakt hebben. Laat hierbij ook de plattegrond zien zoals hij hoort. Waar hebben ze de schapen neergezet? En waar de boeren? Leg uit dat de schapen graasden op de heide en 's avonds teruggingen naar het dorp. Leg ook uit dat de boeren werkten op de akkers en de es.

4. De leerlingen maken nu een legenda bij hun plattegrond. Ze schrijven op:

- Wat het is
- Waarvoor het gebruikt wordt / werd.

5. Kijk met de leerlingen naar hun plattegrond en naar de schoolplaat van Roelof Schuiling (via het digibord). Waar op de plattegrond zou de tekening gemaakt kunnen zijn? Laat de leerlingen eerst in tweetallen hierover nadenken en bespreek het daarna klassikaal.

6. Bespreek met de leerlingen welke onderdelen van het esdorp er nu nog bestaan. Denk aan de oude boerderijen, de brink etc.

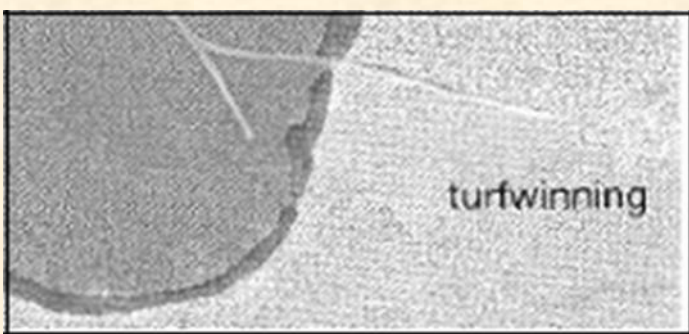
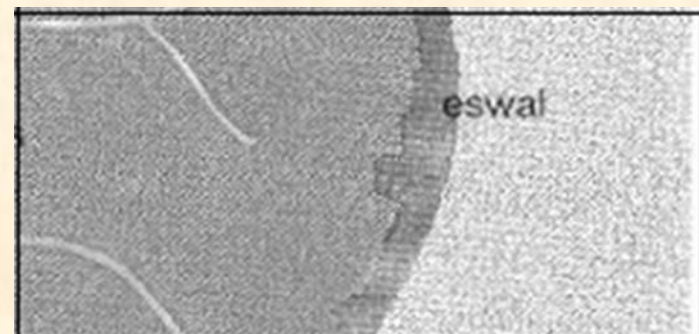
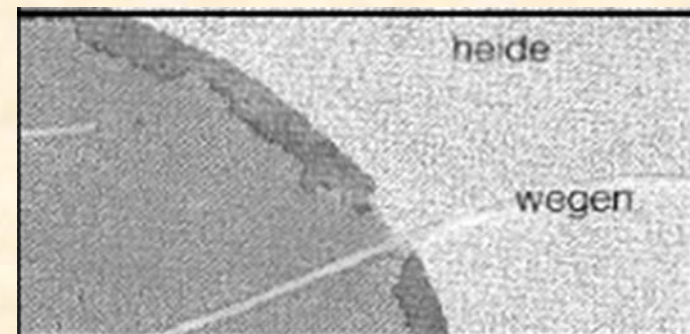
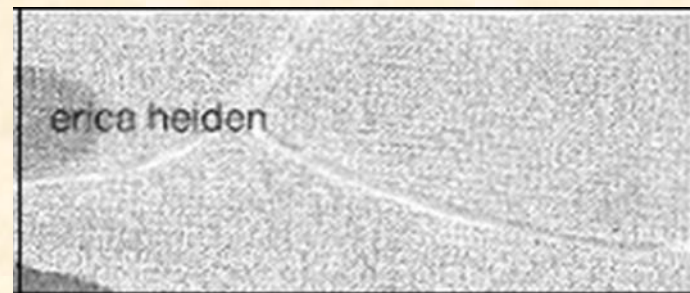
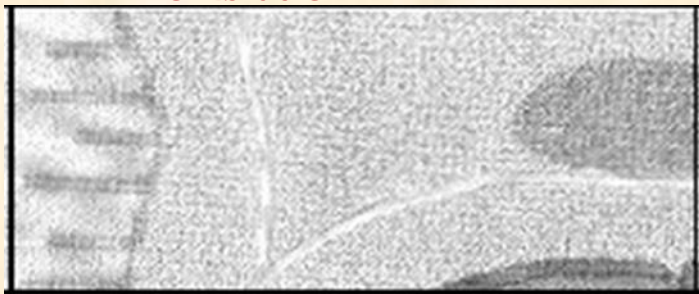
Tips

- In esdorpen zijn nog veel sporen van het vroegere esdorp te vinden. Ga met de leerlingen kijken op de brink, bij een oude boerderij, op de es etc.

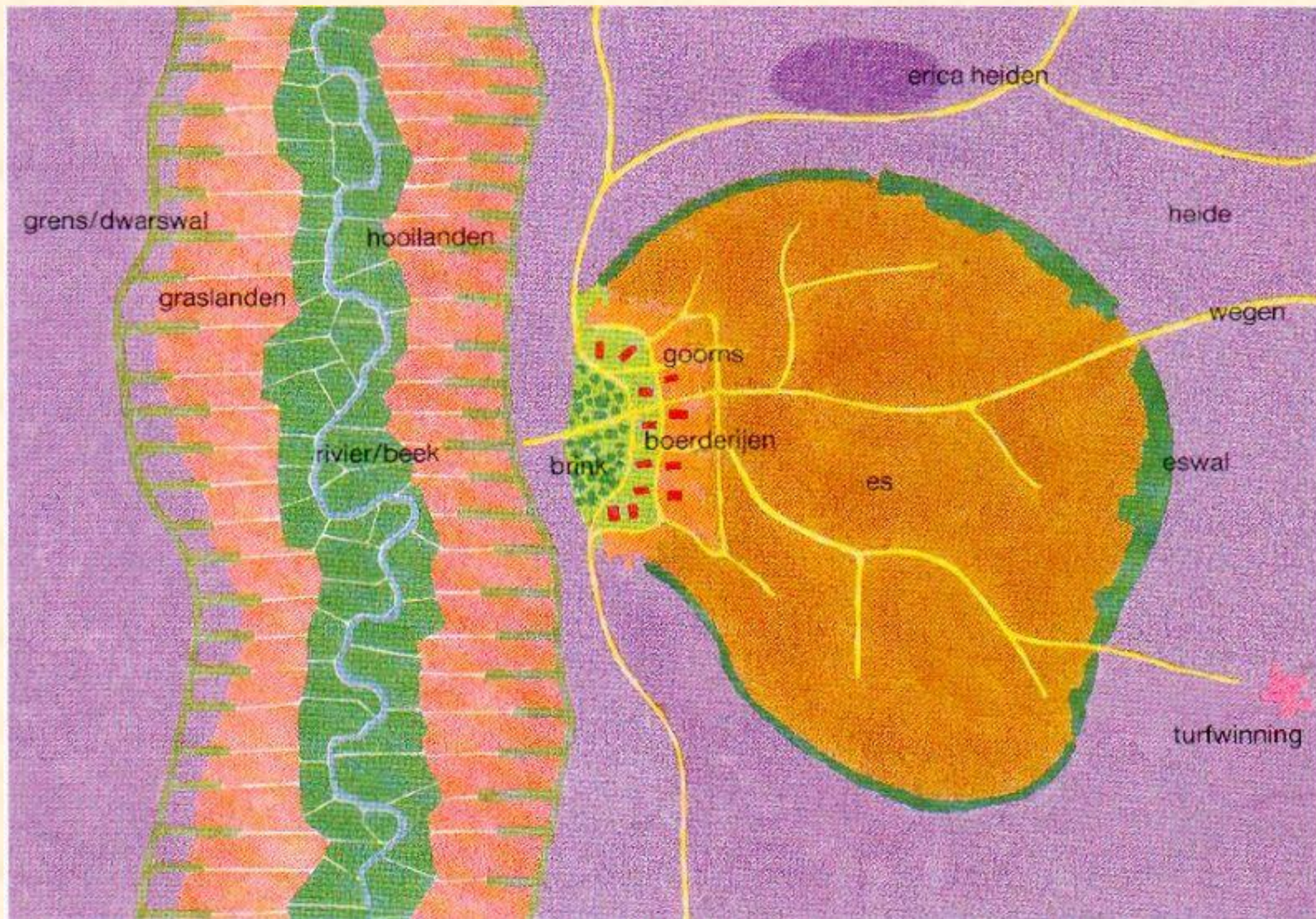
Schoolplaat Roelof Schuiling

Werkblad 3

Plattegrond esdorp

De school van vroeger

In de les over de school van vroeger ontdekken de leerlingen welke verschillen er zijn tussen de school van vroeger en de school van nu.

Benodigheden

digibord, computer met internet, werkblad 4

Activiteit 1

1. Vertel aan de leerlingen dat het er vroeger anders aan toe ging op school dan nu. Weten de leerlingen wat voor verschillen er zijn? Laat ze voor zichzelf drie dingen opschrijven en bespreek dit vervolgens klassikaal.
2. Bekijk met de leerlingen het filmpje over hoe het vroeger op school ging via <http://www.schooltv.nl/video/op-school-in-de-jaren-vijftig-een-klas-van-vroeger/#q=school%20van%20vroeger>
3. Laat de leerlingen werkblad 4 maken. Op het werkblad vullen ze van een aantal dingen in hoe het vroeger ging, en hoe nu. Ook koppelen ze de juiste voorwerpen aan een oude foto. Bespreek het overzicht wat de leerlingen hebben ingevuld.
4. Bekijk met de leerlingen het filmpje over straf via <http://www.schooltv.nl/video/strafwerk-op-school-een-klas-van-toen/#q=school%20van%20vroeger>
5. Hou een kringgesprek met de leerlingen over dit onderwerp. Wat vinden ze ervan dat kinderen vroeger geslagen werden als straf? En wat vinden ze van het schrijven van strafregels? Is het terecht om leerlingen op die manier te straffen?

Activiteit 2

Laat de leerlingen het leesplankje van vroeger zien. Ze gaan nu zelf een leesplankje tekenen op A3-papier. Hiervoor gebruiken ze het alfabet. Laat de leerlingen eerst 26 vakjes tekenen, in elk vakje komt één letter van het alfabet. Elke letter krijgt vervolgens een tekening van een voorwerp dat met die letter begint.

Activiteit 3

Het spelletje memory wordt al heel lang gespeeld op school. Via <https://www.erfgoedtools.nl/games/memory/speel/EBXL56O9> kunnen de leerlingen memory met het leesplankje spelen.

Tips

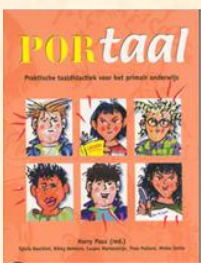
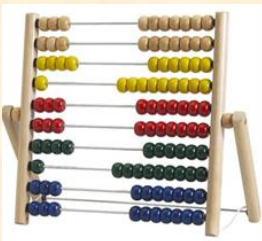
- Maak een tentoonstelling van de leesplankjes.
- Haal een opa of oma (of iemand verkleed als opa of oma) in de klas en laat de leerlingen hem / haar interviewen. Wat ging er toen allemaal anders?
- Speel met de leerlingen het verhaal over de hoofdmeester of het filmpje over het strafwerk na. Ouderwetse lessen (bijvoorbeeld werkbladen) zijn te vinden via internet.
- Speel ouderwetse (kring)spelletjes op het schoolplein. Denk aan stelt lopen, touwtje springen, hoepelen, klapspelletjes met liedjes. Via <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/ouder-en-gezin/31285-spelletjes-van-vroeger.html> en <http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/diversen/44012-de-leukste-oud-hollandse-spelletjes-uit-grootmoeders-tijd.html> zijn allerlei spelletjes te vinden.

Werkblad 4

Vul het schema hieronder in. Hoe ging het vroeger? En hoe gaat het nu?

	Vroeger	Nu
Schrijven doe je met ...		
Lezen leer je met een ...		
Kinderen zitten in een ...		
In de klas zitten ... kinderen		
De juf / meester legt uit met het ...		

Hieronder zie je twee kinderen. Ze zaten rond 1950 in de klas. Ook zie je een aantal voorwerpen. Welke voorwerpen hadden deze kinderen in de klas? Trek een lijntje van de kinderen naar de juiste voorwerpen.

Oude beroepen in het esdorp

In de les over oude beroepen ontdekken de leerlingen welke beroepen er vroeger allemaal in het esdorp werden uitgevoerd. Ook bepalen ze waarom bepaalde beroepen nog wel, en andere niet meer, bestaan.

Benodigheden *werkblad 5, materialen van historische vereniging, kaartjes met beroepen*

Activiteit 1

1. Bespreek met de leerlingen het onderwerp beroepen. Vraag bijvoorbeeld welk beroep hun ouders hebben en wat ze zelf later willen worden.
2. Ga vervolgens terug naar vroeger. Niet alle beroepen die wij nu kennen, bestonden vroeger al. Van welke beroepen kun je bedenken dat ze vroeger nog niet bestonden? En waarom? En welke beroepen bestonden al wel? En waarom?
3. Leg uit dat er in het vroegere esdorp veel beroepen werden uitgeoefend. Laat de leerlingen werkblad 5 maken. Van elke afbeelding (oude foto of tekening uit canon) schrijven ze welk beroep ze op de afbeelding zien. Ook schrijven ze op welke beroepen nu niet meer bestaan en welke beroepen nog meer in het esdorp waren.
4. Bespreek het werkblad klassikaal met de leerlingen na. Besteed hierbij ook aandacht het feit dat iedereen vroeger in het esdorp werkte. Vraag de leerlingen of hun ouders in hun woonplaats werken. In veel gevallen zal dit niet zo zijn. Waar werken de meeste ouders nu? En waarom is dat niet meer in het dorp zelf? Probeer het gesprek zo te sturen dat leerlingen uitkomen op de verandering van het esdorp van werkdorp naar woondorp.

Activiteit 2

1. Van veel mensen is bekend wat voor werk ze deden in 1910. Vraag via de historische vereniging een lijst met beroepen en daarbij behorende locaties op. Zorg ook voor een plattegrond van het dorp. Geef elk beroep een eigen letter (zie voor inspiratie hieronder). Laat de leerlingen de letters op de juiste plekken in de plattegrond zetten. Ze hoeven geen rekening te houden met het huisnummer, wel met de straatnaam.

Rietdekker (RD)	Bakker (B)	Schipper (S)
Koopman / Koopvrouw (K)	Schoenmaker (SM)	Kleermaker (KM)

Winkelier / Kruidenier (WK)	Veldwachter (V)	Timmerman (TM)
Klompemaker (KL)	Onderwijzer (O)	Schaapsherder (SH)
Burgemeester (B)	Hotelhouder / Herbergier (H)	Smid (SD)
Molenaar (M)	Directeur zuivelfabriek (D)	Tolgaarder (T)
Dienstmeid / Dienstknecht (DM)		

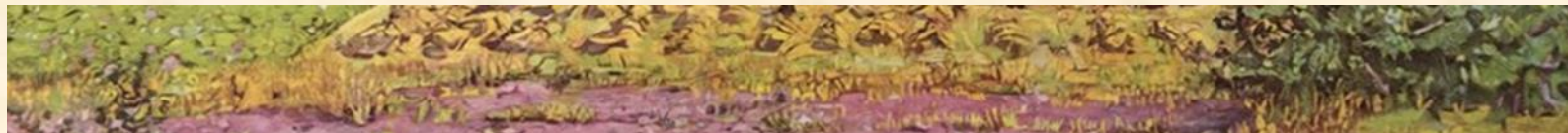
2. Bekijk de plattegrond klassikaal met de leerlingen. Wat valt ze op aan de beroepen? Zijn er bijvoorbeeld meerdere bakkers? En welke beroepen zien ze die nu niet meer uitgeoefend worden? Vertel ook dat er natuurlijk nog veel meer mensen in het dorp woonden. Welke beroepen zullen zij gehad hebben (vooral boeren en arbeiders)?

Activiteit 3

Met leerlingen kun je heel goed het spel 'raad mijn beroep van vroeger' spelen.

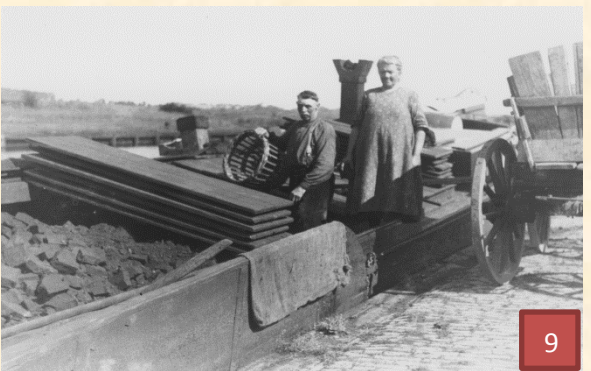
1. Bespreek welke beroepen er vroeger allemaal waren in het esdorp. Gebruik hiervoor werkblad 5 en / of de kaartjes hieronder.
2. Elke leerling krijgt een kaartje en bedenkt hoe hij / zij zijn beroep kan omschrijven, zonder het beroep zelf te noemen. Kernwoorden schrijven ze op.
3. Verdeel de klas in 4 groepjes van een gelijk aantal leerlingen. Om de beurt komen de leerlingen voor de klas en omschrijven ze hun beroep. Het groepje waaruit de leerling komt, mag niet mee raden. Als een groepje weet om welk beroep het gaat steken de leerlingen hun hand op. Is het goed, krijgt het groepje een punt. Is het niet goed, dan gaat de leerling door met omschrijven voor het andere groepje. Het groepje dat het fout had, mag niet meer raden. Lukt het niet om het beroep te raden als de omschrijving voorbij is? Ga dan naar de volgende omschrijving. Welk groepje heeft het meeste punten als alle omschrijvingen geweest zijn?
4. Verdeel de kaartjes met beroepen nu opnieuw. De leerlingen gaan de beroepen nu uitbeelden. Ze mogen hierbij geen woorden gebruiken, wel geluiden. Speel het spel nu nog een keer. Welk groepje haalt nu het meeste punten?

Rietdekker	Bakker	Schipper
Koopman	Schoenmaker	Kleermaker

Klompemaker	Onderwijzer	Schaapsherder
Burgemeester	Hotelhouder	Smid
Molenaar	Directeur zuivelfabriek	Tolgaarder
Dienstmeid	Boer	Arbeider in de fabriek
Handelaar	Arbeider op het land	Boerin
Koopvrouw	Kruidenier	Herbergier
Dienstknecht	Verver	Metselaar

Werkblad 5

Welke beroepen zie je op de plaatjes? Schrijf het juiste beroep bij het juiste nummer.

Boer – Schaapherder — Schoolmeester – Boer– Boer – Handelaar - Turfschipper – Winkelier – Kapper – Smid – Molenaar

Nummer	Beroep
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	

Welke beroepen die je op de afbeeldingen ziet bestaan nu niet meer?

.....
.....
.....

In het esdorp waren nog veel meer beroepen. Bedenk 3 beroepen die vroeger ook in het esdorp waren.

1.....
2.....
3.....

Drentse Taal

Vroeger werd er veel meer Drents gesproken dan nu. Wat weten de leerlingen hier nog van? Door middel van opdrachten maken de leerlingen kennis met verschillende woorden, spreekwoorden en gezegdes uit de Drentse taal.

Benodigdheden *digibord, computer met internet, werkblad 4, tekening school*

Activiteit 1

1. Bespreek met de leerlingen wie er thuis nog Drents praat. Welke Drentse woorden kennen de leerlingen? Schrijf ze op het bord.
2. Laat de leerlingen werkblad 6 maken. Op het werkblad zoeken ze de juiste betekenis bij Drentse gezegden en koppelen ze Drentse en Nederlandse woorden aan elkaar in een woordzoeker.
3. Bespreek de opdrachten met de leerlingen na en besteed hierbij veel aandacht aan het uitspreken van de Drentse woorden en gezegden.

Activiteit 2

Laat de leerlingen werkblad 7 maken. Ze lezen een stripverhaal over Donald Duck en maken vragen bij het werkblad. Bij het bespreken van de vragen is vooral vraag 5 waardevol. Hebben de leerlingen zelf wel eens een misverstand gehad over de betekenis van een woord?

Tips

- Laat de leerlingen een Drents liedje horen, bijvoorbeeld *Op Fietse* van Skik. Kunnen ze het liedje meezingen? Of zet de songtekst op papier en haal er woorden uit. Kunnen de leerlingen de songtekst aanvullen als ze het liedje horen?
- Via internet zijn Drentse streekgerechten te vinden (deels in het Drents geschreven). Zoek er een aantal uit en maak de lekkernijen samen met de leerlingen.
- Het Huus van de Taol heeft een aantal project ontwikkeld rondom de Drentse Taal. Deels ook in combinatie met muziek. Kijk voor meer informatie op <http://huusvandetool.nl/onderwijs/basisschoole>.
- Via het Huus van de Taol is ook een woordenboek Nederlands – Drents te vinden. Laat leerlingen een kort verhaaltje over zichzelf schrijven in het Drents.

Werkblad 6

Zoek de juiste betekenis bij het juiste gezegde. Verbindt het Drentse gezegde links met de juiste betekenis rechts.

*Hij stiet op zien woord as een boer
in zien klompen*

Denk jij nog wel helder?

*Aj een ekster vortjaagd kriej een
bonte vogel weer*

Hij gaat snel / loopt snel

't is zo wisse as een klontie zuut is

Ik kon het niet door de keel krijgen

Hij hef de sjas der in

Hij blijft bij zijn standpunt

*Het duurde twee lang'n en twee
breed'n*

Zeker van iets zijn

Olde bokken hebt stieve hoorns

*Laat kinderen kind blijven, maak
ze niet te slim*

*'t Kwam mij dwars veur de hals
te zitten*

Het duurde erg lang

*De luiber hef zien veren net zo
hard neudig as een muske*

Oude mensen zijn eigenwijs

*Geef een vul gien haver en een
kind gien brandewien*

*Geef geen opdracht die iemand niet
kan*

*Bist du nog waol heulmaol zuuver
in de panne?*

Iedereen heeft geld nodig

Je ziet hieronder een woordzoeker en een aantal Drentse woorden. In de woordzoeker kun je de Nederlandse vertaling van de Drentse woorden vinden. Zoek de Nederlandse woorden op. Zet achter elk Drents woord wat het betekent.

Buze:.....

Vreding:.....

Schaop:.....

Benoam:.....

Eerpels:.....

Kloeten:.....

Kroije:.....

Mieghummel:.....

Elkenain:.....

Swiemelen:.....

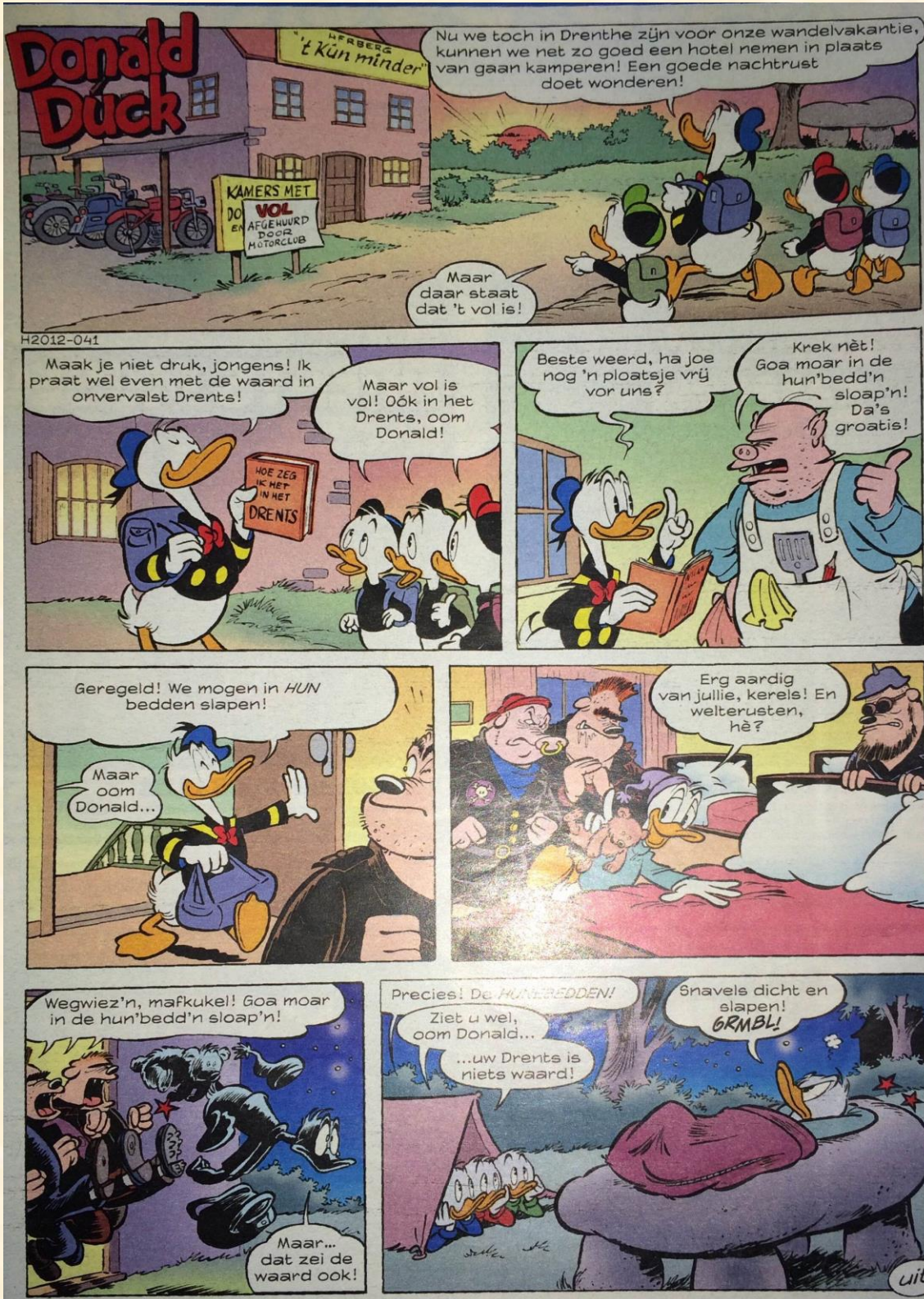
Gniezertjes:.....

Aolderernd:.....

J	A	A	R	D	A	P	P	E	L	S	U	G	B	I
J	N	J	K	P	E	L	B	F	S	G	E	X	F	Q
O	Y	E	N	E	P	I	U	R	K	C	G	O	G	F
U	C	S	G	P	F	P	B	Z	E	Q	Z	D	Y	T
D	M	L	K	A	R	E	G	E	O	R	V	O	G	Q
E	T	I	K	N	W	L	J	Y	F	J	V	N	I	X
R	A	N	A	C	E	I	N	D	I	Z	I	O	L	Y
L	N	G	Z	H	D	U	U	L	A	R	O	O	V	V
I	J	E	K	J	M	P	Q	R	E	P	G	R	T	U
J	K	R	E	N	A	O	A	T	K	E	V	S	G	O
K	Z	E	O	R	A	D	S	A	D	U	T	J	X	K
M	H	N	R	W	E	A	B	I	H	F	P	L	N	M
M	T	P	B	W	R	D	C	X	P	C	L	T	N	I
M	R	M	R	F	M	H	E	N	B	R	S	N	G	E
G	B	L	A	Y	T	Y	V	I	Y	J	H	H	F	R

Werkblad 7

Lees het stripverhaal over Donald Duck en beantwoord de vragen.

1. Hoe heet de herberg waar Donald, Kwik, Kwek en Kwak willen slapen?
.....
.....

2. Wat betekent dat in het Nederlands?
.....
.....

3. Wat denkt Donald Duck dat de waard van de herberg tegen hem zegt?
.....
.....
.....
.....

4. En wat zegt de waard in het echt?
.....
.....
.....
.....

5. Heb jij ook wel eens een misverstand over een woord gehad? Vertel welk woord en waardoor dat kwam.
.....
.....

Antwoorden groep 3-4-5

Hunebedden

Activiteit 1

Antwoorden bij de opdrachten op de Prezi

Opdracht 1: eigen antwoord leerlingen

Opdracht 2 (werkblad 1): eigen antwoord leerlingen

Opdracht 3: a. Onjuist / b. Juist / c. Juist / d. Onjuist

Opdracht 4: 3 / 5 / 1 / 4 / 6 / 2

Opdracht 5 (werkblad 2): 4 / 1 / 3 / 5 / 2

Opdracht 6: a. ijs / b. Noordpool / c. Een deel van Nederland / d. ijs

Opdracht 7: a. horloge / b. eigen antwoord leerlingen / c. ... ze geloofden dat mensen deze spullen na de dood nodig hadden.

De school van vroeger

Activiteit 1

Werkblad 4

	Vroeger	Nu
Schrijven doe je met ...	Griffel / kroontjespen	Vulpen / balpen / digitale pen
Lezen leer je met een ...	Leesplankje	Boek
Kinderen zitten in een ...	Schoolbank	Stoel
In de klas zitten ... kinderen	25	50
De juf / meester legt uit met het ...	Krijtbord	Digitale schoolbord

De kinderen hadden in de klas: telraam / krijtbord / leitje / griffel / leesplankje

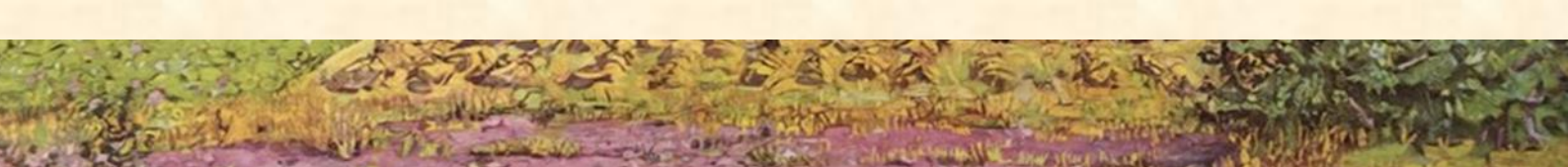
Oude beroepen in het esdorp

Activiteit 1

Werkblad 5

1. Schaapherder / 2. Handelaar / 3. Kapper / 4. Smid / 5. Molenaar / 6. Boer / 7. Boer / 8. Boer / 9. Schipper / 10. Kruidenier of winkelier / 11. Schoolmeester

Beroepen die nu niet meer bestaan: schaapherder / handelaar / smid / molenaar / kruidenier

Beroepen die nog meer in het esdorp waren: rietdekker / koopman- en vrouw / klompenmaker / burgemeester / dienstmeid / bakker / schoenmaker / veldwachter / onderwijzer / hotelhouder / herbergier / directeur zuivelfabriek / kleermaker / timmerman / tolgaarder

Drentse taal

Activiteit 1

Werkblad 6

Hij stiet op zien woord as een boer in zien klompen - *Hij blijft bij zijn standpunt*

Aj een ekster vortjaagd kriej een bonte vogel weer – *Geef geen opdracht die iemand niet kan*

't is zo wisse as een klontie zuut is – *Zeker van iets zijn*

Hij hef de sjas der in – *Hij gaat snel / loopt snel*

Het duurde twee lang'n en twee breed'n - *Het duurde erg lang*

Olde bokken hebt stieve hoorns – *Oude mensen zijn eigenwijs*

't Kwam mij dwars veur de hals te zitten – *Ik kon het niet door de keel krijgen*

De luiber hef zien veren net zo hard neudig as een muske – *Iedereen heeft geld nodig*

Geef een vul gien haver en een kind gien brandewien - *Laat kinderen kind blijven, maak ze niet te slim*

Bist du nog waol heulmaol zuuver in de panne? – *Denk jij nog wel helder?*

buze – broekzak / schoap – schaap / eerpels – aardappels / kroije – kruiwagen / elkenain – iedereen / swiemelen – slingeren / gnierzertjes – gedicht / aolderernd – ouderlijk / vredeing – afrastering / benoam – vooral / kloeten – kruipen / mieghummel – mier

Activiteit 2

Werkblad 7

1. 't Kun minder
2. Het kan / kon minder
3. Dat hij op de bedden van de leden van de motorclub mag gaan slapen ('hun bedden').
4. Dat Donald Duck op het hunebed moet gaan liggen.
5. Eigen antwoord leerlingen

Groep 6-7-8

Hondsrug en Hunzedal

Bodem

Het esdorp

Roelof Schuiling

Annen van werkdorp naar

woondorp

Hondsrug en Hunzedal

In de les over Hondsrug en Hunzedal leren de leerlingen hoe de Hondsrug en het Hunzedal zijn ontstaan. Ze ontdekken de hoogteverschillen en de sporen van de ijstijd in het landschap.

Benodigdheden *computer met geluid en internet, pen en papier, werkblad 1, plattegrond omgeving, gekleurd karton, scharen, lijm*

Activiteit 1

De leerlingen gaan aan de hand van een Prezi aan de slag met opdrachten rondom Hondsrug en Hunzedal. De Prezi is te vinden via

http://prezi.com/hxqptvcv_6j/?utm_campaign=share&utm_medium=copy.

Er zijn twee mogelijkheden:

- De leerkracht behandelt de Prezi klassikaal via het Digibord.
- De leerlingen gaan in tweetallen achter de computer aan de slag met de Prezi en het daarbij behorende werkblad.

Activiteit 2

Via de website

<http://ahn.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=c3c98b8a4ff84ff4938fafe7cc106e88> is de hoogte van Nederland te vinden.

1. Kies zelf een aantal plekken uit in en om het esdorp. Kies vooral plekken die op de Hondsrug of in het Hunzedal liggen. Anders is het hoogteverschil te klein.
2. Laat de leerlingen de hoogtes van deze plekken opzoeken via de website.
3. Geef de leerlingen een plattegrond van het gebied, de plattegrond kan bijvoorbeeld via Google worden opgevraagd. De leerlingen zetten de verschillende hoogtes op de juiste plek in de plattegrond.
4. Laat de leerlingen een maquette maken van de hoogteverschillen. Ze bedenken zelf een geschikte schaal en maken de maquette van karton in verschillende kleuren. Wanneer dit te moeilijk is kan er ook voor gekozen worden om alleen de Hondsrug en het Hunzedal na te maken.

Werkblad 1

Via de Prezi heb je gelezen over het ontstaan van de Hondsrug en het Hunzedal. Vul de lege plekken in de tekst in.

In de voorlaatste ijstijd lag er een tot aan Nederland. Door de hoge druk van het ijs en de kracht van het smeltwater werden onder het ijs rechte ruggen gevormd. Annen ligt op één van deze ruggen. De naam van deze rug is de Ten oosten van Annen ligt een gebied dat lager ligt dan Annen zelf. Dit dal noemen we het

Aan het einde van een ijstijd wordt de temperatuur Daardoor ging het ijs Het smeltwater stroomde richting gelegen gebied. Daardoor ontstond er een Dit dal werd uitgesleten door het vele smeltwater en werd dus steeds dieper.

Het grote smeltwaterdal veranderde in een klein en kronkelend Maar in het gebied stond veel water. Daardoor groeide er Dit bestaat uit dode planten. Onder het water kunnen dode planten niet De dode plantenresten stapelden zich duizenden jaren op en daardoor ontstond er een dikke laag

Deze dikke laag veen is door de mens Daarom ligt er nu bijna geen veen meer en ligt het gebied een stuk als vroeger. Maar niet zo laag als net na de Omdat Annen op de Hondsrug ligt, ligt het dus dan het Hunzedal.

Hieronder zie je een tekening van het ontstaan van de ruggen in het landschap. Kleur in de tekening het ijs blauw, en de rug bruin

Bodem

In de les over de bodem leren de leerlingen hoe de bodem onder hun voeten eruit ziet. Ze ontdekken dat de bodem uit verschillende lagen bestaat die in verschillende periodes zijn ontstaan.

Benodigdheden *computer met geluid, internet en digibord, werkblad 2 en 3, grondboor, potjes / zakjes voor zand, kleurpotloden*

Activiteit 1

1. Bekijk het filmpje over de bodem via <http://www.hetklokhuis.nl/tv-uitzending/2130/Zoek%20het%20uit%21%20Aarde>.
2. Vertel aan de leerlingen dat de bodem uit lagen met verschillende grondsoorten is opgebouwd. Deze grondsoorten zijn hier terechtgekomen door ijs, wind en water. Maar dat gebeurde duizenden jaren geleden
3. De leerlingen gaan kijken naar de bodemlagen in het Hunzedal. Ze maken hiervoor werkblad 2.

Activiteit 2

1. Kies 10 plekken rondom de school waar geboord kan worden. Let op: misschien moet er toestemming gevraagd worden. Verdeel de klas in 10 groepjes. Elke groep krijgt een locatie toegewezen waar ze gaan boren.
 2. Ga met de leerlingen naar buiten. Elk groepje boort op de eigen locatie een gat tot ongeveer 1 meter diep. Ze zullen verschillende kleuren en soorten zand tegenkomen. De verschillende soorten grond stoppen ze in een zakjes of potje. Dit nemen ze mee naar binnen. Laat de leerlingen cijfertjes geven aan de soorten grond zodat ze terug in de klas de volgorde van de verschillende soorten nog weten.
 3. Leg terug in de klas uit dat klei bestaat uit grond van hele fijne korrels (<0,002 mm), zand bestaat uit grond van iets grotere korrels (0,05 tot 2 mm) en veen bestaat uit grond van dood plantenmateriaal.
- Vervolgens pakt elk groepje de zakjes / potjes er weer bij. Voor elk zakjes / potje beantwoorden ze de volgende vragen:

- a. Hoe ziet de grondsoort eruit?
- b. Hoe voelt de grondsoort?
- c. Kun je vormpjes maken van de grondsoort?
- d. Welke grondsoort is het?

4. Bespreek de opdracht na en besteed hierbij ook aandacht aan werkblad 2. Weten de leerlingen welke lagen ze hebben opgegraven?

5. Leg uit waarom de ene laag qua kleur van de andere laag verschilt. De grootste kans is dat de grondsoort zand is. Lagen kunnen van elkaar verschillen in kleur door de aanwezigheid van humus, ijzer etc.

Tijdens de grondboringen hebben de leerlingen een bodemprofiel ontdekt. Ze gaan deze nu natekenen. Laat ze eerst een grote rechthoek tekenen op A4-papier. Daarna tekenen ze de verschillende lagen die ze hebben opgegraven. Elke laag krijgt een andere kleur. Daarna zetten ze bij elke kleur om welke grondsoort het gaat.

6. Behandel vervolgens klassikaal de volgende vragen:

- a. Gebruiken wij zand? Zo ja, waarvoor?
- b. Gebruiken wij klei? Zo ja, waarvoor?
- c. Gebruiken wij veen? Zo ja, waarvoor?

Activiteit 3

1. Via <https://www.erfgoedtools.nl/games/koppelspel/speel/LMIBDIII> kunnen de leerlingen een koppelspel spelen. Ze lezen omschrijvingen van verschillende bodemprofielen. Al deze profielen komen voor in de omgeving. Ze koppelen de juiste omschrijving aan de juiste foto.

2. Van elke 'juiste uitkomst' maken de leerlingen een printscreen. Ze kopiëren hun printscreen naar de juiste grondsoort op werkblad 3. Ze hebben dan de verschillende bodemprofielen + omschrijving bij elkaar staan.

3. Vervolgens bekijken de leerlingen twee bodemprofielen die gemaakt zijn rondom Annen (vervolg van werkblad 3). Welke verschillen valt ze op tussen de es en het Hunzedal? En welke grondsoort uit het schema hoort bij de es? En welke bij het Hunzedal?

Tips

- Ga op meerdere plekken in en rondom het dorp boren, bijvoorbeeld in het oude veengebied, op de Hondsrug, op de heide etc. Let op: misschien moet er toestemming gevraagd worden.

Maak samen met de leerlingen een bodemprofiel van elke locatie. Koppel de bodemprofielen vervolgens aan een plattegrond van de omgeving. Hiervoor kan een plattegrond worden gebruikt van Google Maps.

- Meer lesmateriaal over de bodem en het ontstaan ervan is te vinden via <http://maken.wikiwijs.nl/26944/Bodemstructuur#!page-31937>.

Werkblad 2

In de aflevering van Het Klokhuis heb je gezien dat de bodem uit verschillende lagen bestaat. De verschillende lagen zijn ontstaan door wind, water, ijs en de mens. De Hondsrug en het Hunzedal zijn allebei ontstaan in de ijstijd. Maar de bodemlagen van de rug zijn anders dan de bodemlagen van het dal.

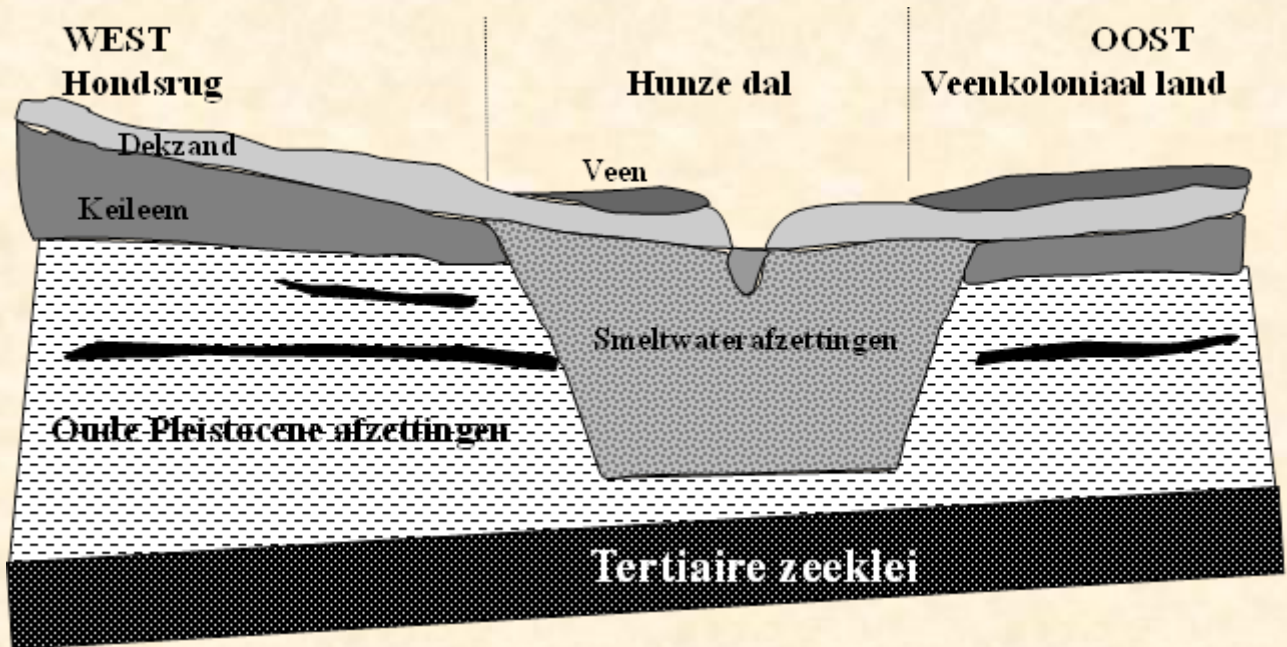
De Hondsrug is ontstaan door een hele dikke laag ijs: gletsjers. Onder de ijslaag werd het land omhoog geduwd tot een soort heuvel. Dit noemen we een rug. Vanaf de Hondsrug kijk je naar het Hunzedal. Het dal is een oerstroombdal en is gemaakt door smeltwater van het ijs. Toen het ijs lange tijd stil had gelegen ging het smelten. Maar de laag ijs was zo dik geweest dat er een smeltwaterriovier ontstond. Duizenden liters water moesten tegelijk wegstromen. Het water stroomde zo snel dat er zand werd meegenomen. En daardoor werd het land lager, zo ontstond het oerstroombdal van de Hunze. Dit liep van Annen tot voorbij Veendam. Het dal was eerst wel 30 meter diep. Maar toen het ijs allemaal was verdwenen is het dat opgevuld met zand en veen. Toch zien we bij Annen nog een groot hoogteverschil tussen de hooggelegen Hondsrug en de natte gronden van het Hunzedal.

a. Zet de gebeurtenissen op de juiste volgorde. Je kunt de nummertjes in de juiste volgorde in de blokjes zetten.

- 1. Ijs duwt het land omhoog en daardoor ontstaan ruggen.*
- 2. In het dal komen lagen zand en veen, daardoor wordt het minderdiep.*
- 3. Het oerstroombdal is 30 meter diep.*
- 4. Bij Annen zie je hoogteverschil tussen de Hondsrug en het Hunzedal.*
- 5. Nederland is bedekt onder een dikke laag ijs.*
- 6. Het ijs smelt en door het smeltwater ontstaan het oerstroombdal.*

Hieronder zie je een tekening van de bodem van het Hunzedal. Je ziet een aantal verschillende lagen. Elk laag is in een andere periode ontstaan en bestaat uit verschillende materialen bestaan. Bijvoorbeeld uit dekzand, keileem, veen en zand.

b. Geef elke bodemsoort een eigen kleur.

c. Welke laag is het oudst denk je? Leg uit waarom je dat denkt.

.....

d. Onder de laag veen ligt een laag zand die ook wel 'dekzand' genoemd wordt. Waarom zal dit zo genoemd worden?

.....

e. Op de tekening zie je het Hunzedal. Hoe kun je aan de tekening zien dat het dal ontstaan is door smeltwater?

.....

f. Leg uit waarom het Hunzedal ook wel een *oerstroomdal* genoemd wordt.

.....

g. Zet een cirkel op de tekening op de plek van het dorp Annen. Ligt Annen op de Hondsrug of in het Hunzedal?

.....

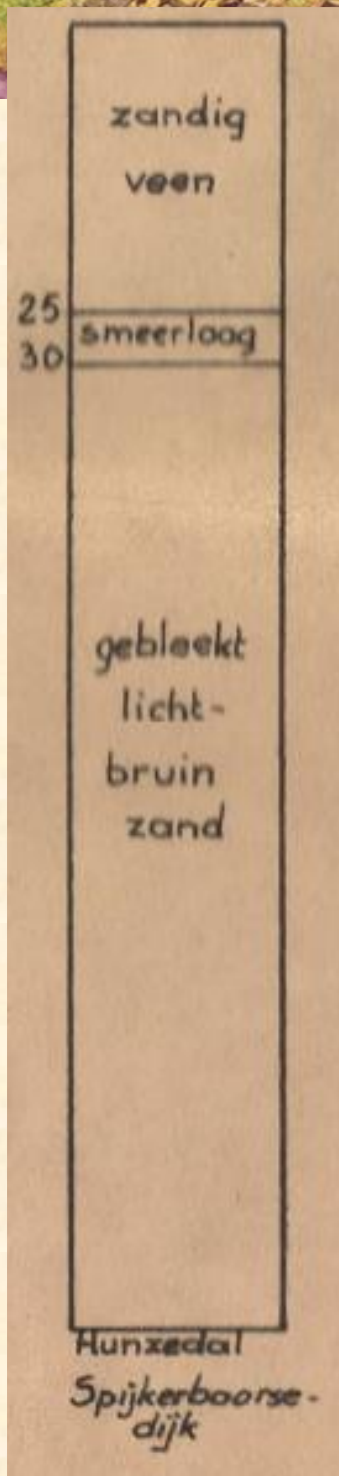
h. Bedenk een reden waarom mensen ervoor gekozen hebben om Annen op deze plek te bouwen. Denk aan het verschil tussen de droge Hondsrug en het natte Hunzedal.

.....

Werkblad 3

Plaats de juiste omschrijving met foto op de goede plaats in het werkblad. Maak hiervoor een *printscreen* van elke juiste combinatie in het spel 'bodemlagen'. Het spel kun je vinden via <https://www.erfgoedtools.nl/games/koppelspel/speel/LMIBDIJL>.

Bodemprofiel esgrond	Bodemprofiel podsolgrond	Bodemprofiel veengrund
Bodemprofiel keileem	Bodemprofiel bekeerdgrond	Bodemkaart

Kijk goed naar beide bodemprofielen hierboven. Welke drie verschillen zie je tussen de twee profielen?

- 1.....
- 2.....
- 3.....

Welke grondsoort uit het schema hoort volgens jou bij de es? En welke bij het Hunzedal?

.....

Het esdorp

In de les over het esdorp leren de leerlingen wat een esdorp is. Ze ontdekken uit welke onderdelen het esdorp bestaat en hoe het ontstaan is.

Benodigheden *computer met internet, werkblad 4 en 5, scharen, lijm, knutselmaterialen als papier, klei, kiezelstenen*

Activiteit 1

De leerlingen gaan aan de hand van een Prezi aan de slag met opdrachten rondom het esdorp. De Prezi is te vinden via

http://prezi.com/j8f8zrmthtci/?utm_campaign=share&utm_medium=copy.

Er zijn twee mogelijkheden:

- De leerkracht behandelt de Prezi klassikaal via het Digibord.
- De leerlingen gaan in tweetallen achter de computer aan de slag met de Prezi en de daarbij behorende werkbladen.

Activiteit 2

De leerlingen gaan hun eigen esdorp maken aan de hand van de plattegrond van werkblad 4.

1. Laat de leerlingen een aantal elementen uit het esdorp in 3D maken. Hiervoor gebruiken ze A3-papier en knutselmaterialen. Geef de leerlingen een lijstje van wat ze in 3D gaan maken: *beek / heide / schapen / akkers / es / boeren / wegen / bomen op de brink / boerderijen*

Geef elk element een eigen kleur of materiaalsoort. Denk aan:

- *Blauw crêpepapier voor de beek*
- *Paars crêpepapier voor de heide*
- *Witte wol voor de schapen op de heide*
- *Groen crêpepapier voor de akkers aan het water*
- *Geel crêpepapier voor de es*
- *Kraaltjes voor de boeren op de akkers / de es*
- *Bruine stroken papier voor de wegen*
- *Bomen voor de brink (van vouwblaadjes en lijm of kurk)*
- *Papieren huizen voor de boerderijen (van vouwblaadjes en lijm)*

2. Bespreek de esdorpen die de leerlingen gemaakt hebben. Waar hebben ze de schapen neergezet? En waar de boeren?

3. De leerlingen maken nu een legenda bij hun plattegrond. Ze schrijven op:

- Wat het is
- Waarvoor het gebruikt wordt / werd.

Hiervoor kunnen ze de informatie uit de Prezi en werkblad 4 en 5 gebruiken.

4. Kijk met de leerlingen naar hun plattegrond en naar de schoolplaat van Roelof Schuiling (werkblad 5). Waar op de plattegrond zou de tekening gemaakt kunnen zijn? Laat de leerlingen eerst in tweetallen hierover nadenken en bespreek het daarna klassikaal.

5. Bespreek met de leerlingen welke onderdelen van het esdorp er nu nog bestaan. Denk aan de oude boerderijen, de brink etc.

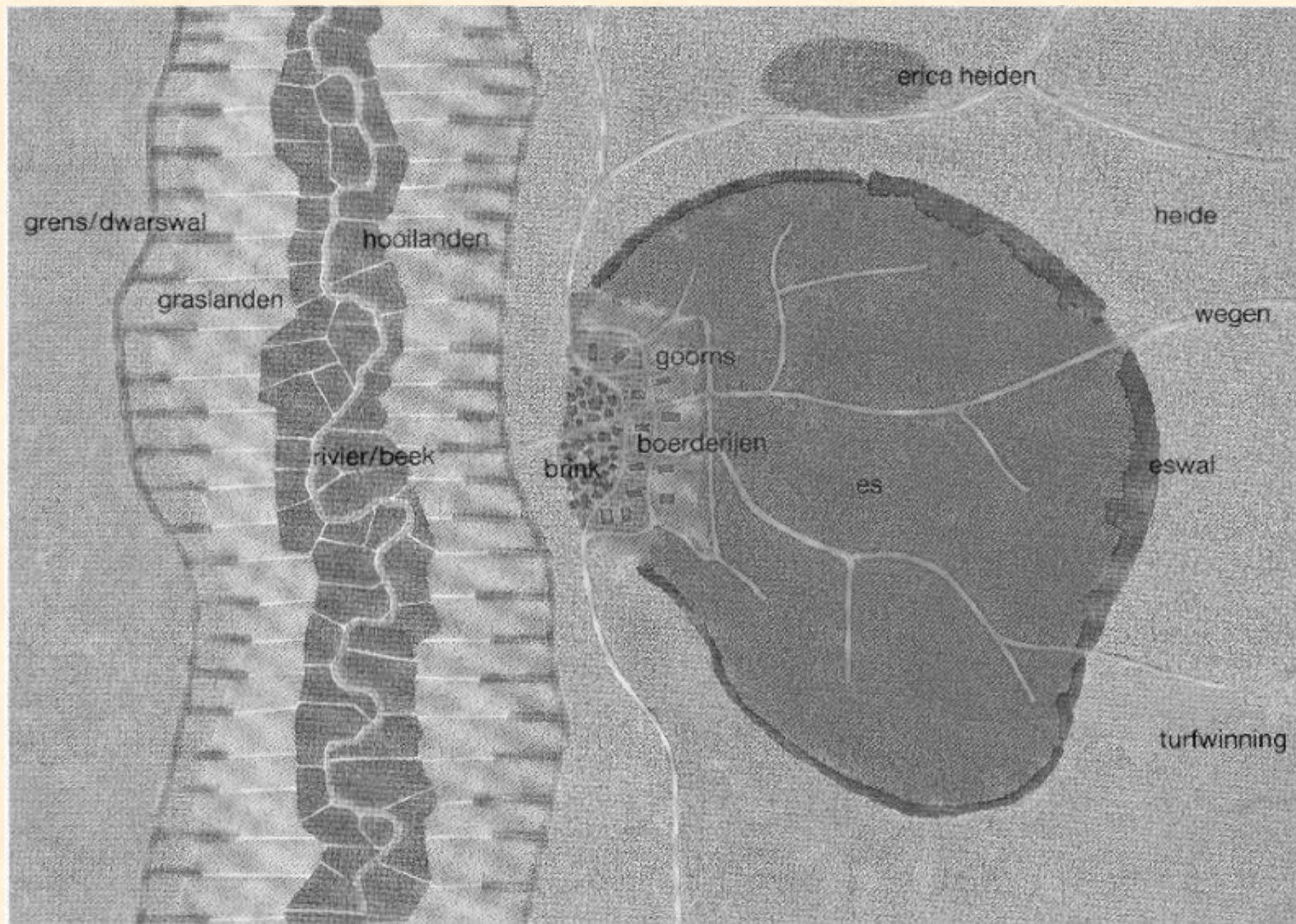
Tips

- In esdorpen zijn nog veel sporen van het vroegere esdorp te vinden. Ga met de leerlingen kijken op de brink, bij een oude boerderij, op de es etc. Eventueel kan er met foto's een speurtocht door het dorp gemaakt worden. Hiervoor kunnen bijvoorbeeld hedendaagse en oude foto's van het dorp gebruikt worden. Oude foto's zijn verkrijgbaar via de historische vereniging of de beeldbank van Drents Archief (<http://drentsarchief.nl/onderzoeken/zoeken?trefwoord=>).

- In plaats van een 3D-plattegrond kunnen de leerlingen ook een maquette maken van het esdorp. Ze maken de kenmerkende elementen van het esdorp op schaal na van materialen als klei, hout, karton etc.

- De Historische Vereniging van Annen heeft een wandeling gemaakt rondom Roelof Schuiling. De wandelroute laat wandelaars kennismaken met de kenmerkende onderdelen van het esdorp. Ook voor leerlingen is deze wandeling interessant omdat ze ontdekken welke onderdelen van het esdorp nu nog te zien zijn. Ook kunnen ze die kenmerken koppelen aan de schoolplaat van Roelof Schuiling. Neem voor meer informatie contact op met de historische vereniging.

Werkblad 4

1. Kleur de volgende onderdelen in:

- De brink: groen
- De wegen: bruin
- De heide: paars
- De es: geel
- De beek: blauw
- De boerderijen: paars
- De goorns: rood
- De eswal: oranje

2. In de Prezi staat dat het esdorp bestaat uit 3 onderdelen.

- Zet een 1 in de onderdelen die bij de kern van het esdorp horen.
- Zet een 2 in de gebieden die horen bij de rand van het dorp.
- Zet een 3 in de gebieden die omliggend zijn.

Werkblad 5

Geef antwoord op de vragen. Je kunt hiervoor de informatie uit de Prezi gebruiken.

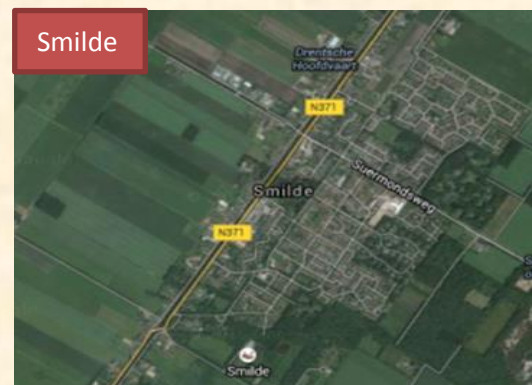
Opdracht 1

In welke tijd zijn de esdorpen ontstaan?

- In de Romeinse tijd (tussen 750 v. Chr. en 500 n. Chr.)
- In de Middeleeuwen (tussen 500 en 1500)
- In de Gouden Eeuw (tussen 1500 en 1700)
- In de Vroegmoderne tijd (tussen 1500 en 1800)
- In de Moderne tijd (tussen 1800 en nu)

Opdracht 2

a. Hieronder zie je luchtfoto's van vier verschillende dorpen in Nederland. Welk dorp is een esdorp?

b. Noem één kenmerk waaraan je kunt zien dat dit dorp een esdorp is.

Opdracht 3

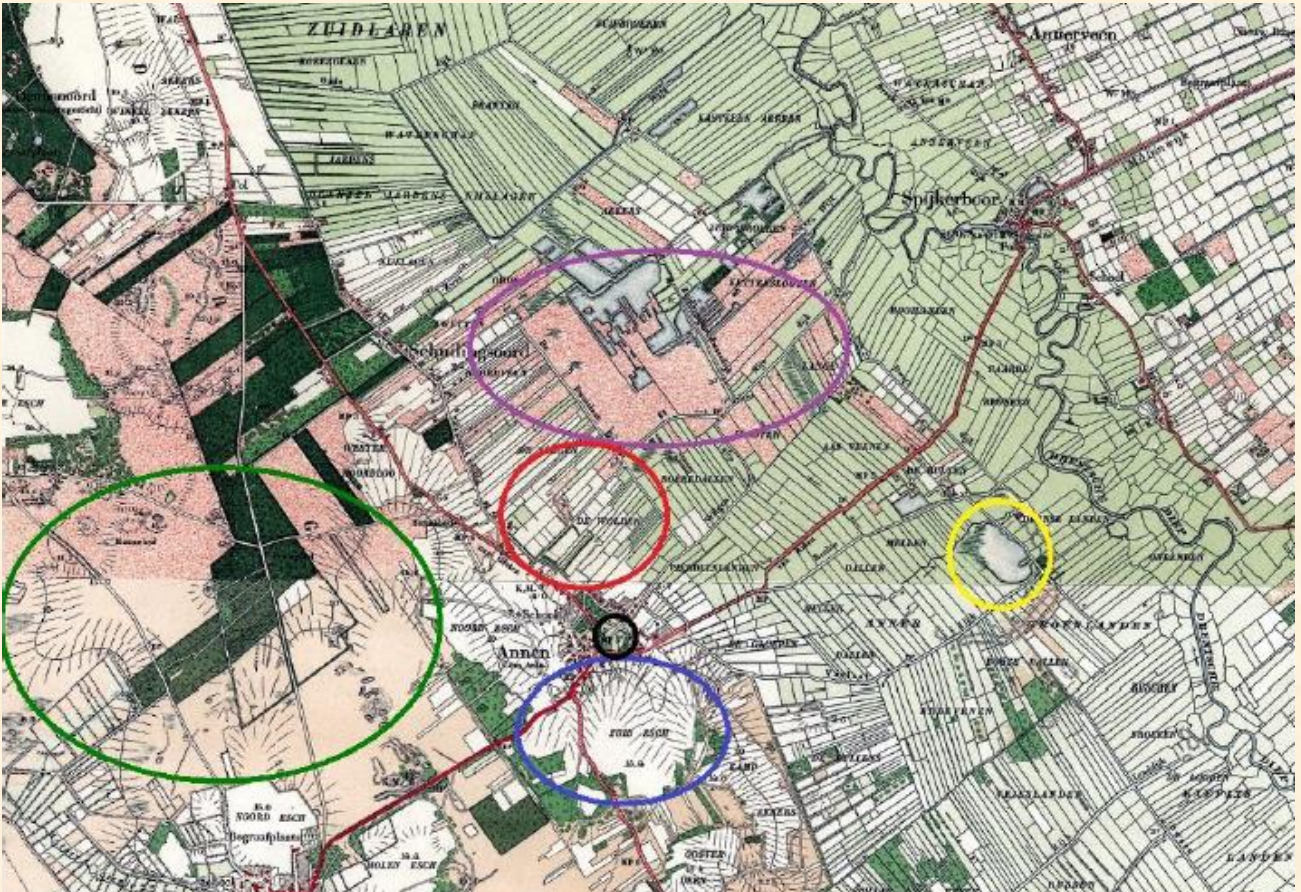
Wat is de functie van de es?

- Akkerland dat bezit is van één boer en waar gewassen verbouwd worden.
- Akkerland waar boeren gezamenlijk gewassen verbouwen.
- Weiland waar boeren gezamenlijk hun veen laten grazen.
- Weiland waar alleen schapen mogen grazen.

Opdracht 4

Hieronder zie je een kaart van Annen rond 1900. Welk deel van deze kaart is de es?

- a. De paarse cirkel
- b. De rode cirkel
- c. De zwarte cirkel
- d. De gele cirkel
- e. De blauwe cirkel
- f. De groene cirkel

Opdracht 5

Hoe herken je de grond van een es?

- a. Deze heeft een gele kleur
- b. Deze bestaat uit een donker gekleurde bovenlaag
- c. Deze bestaat uit veen
- d. Deze bestaat uit heide

Opdracht 6

Wat is een potstal?

- a. Een stal waar mest opgespaard wordt.
- b. Een stal waar potten worden gebakken.
- c. Een stal waar varkens gehouden worden.
- d. Een stal waar mest wordt verwerkt tot kunstmest.

Opdracht 7

Hoe is de grondsoort op de es ontstaan?

- a. Doordat vee op de es poept.
- b. Doordat in de ijstijd mest meekwam naar Nederland.
- c. Omdat mest uit de potstal over de es verspreid werd.

Opdracht 8

Welk deel van de kaart is de brink?

- a. De paarse cirkel
- b. De rode cirkel
- c. De zwarte cirkel
- d. De gele cirkel
- e. De blauwe cirkel
- f. De groene cirkel

Opdracht 9

Waar werden de heideveld voor gebruikt?

- a. Om plaggen uit de potstal uit te strooien.
- b. Om het vee te laten grazen.
- c. Om doorheen te wandelen.
- d. Om heide te plukken en te verkopen.

Opdracht 10

Welk deel van de kaart zijn de heidevelden?

- a. De paarse cirkel
- b. De rode cirkel
- c. De zwarte cirkel
- d. De gele cirkel
- e. De blauwe cirkel
- f. De groene cirkel

Opdracht 11

Wat was de functie van de groenlanden?

- a. Akkerland dat bezit is van één boer en waar gewassen verbouwd worden.
- b. Akkerland waar boeren gezamenlijk gewassen verbouwen.
- c. Weiland waar boeren gezamenlijk hun vee laten grazen.
- d. Weiland waar alleen schapen mogen grazen.

Opdracht 12

Op de schoolplaat hieronder zie je veel kenmerken van het esdorp. Schrijf op welke kenmerken je ziet.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Opdracht 13

Hieronder zie je een aantal foto's met kenmerken van het esdorp. Schrijf onder elke foto welk onderdeel van het esdorp je ziet.

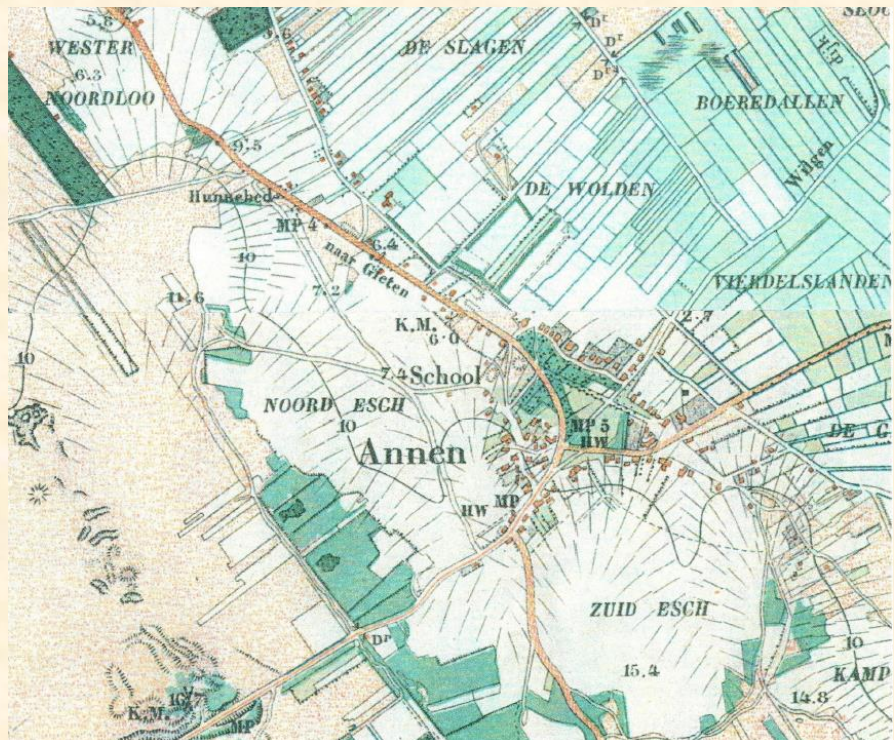
Opdracht 14

a. Bekijk de plattegrond van Annen rond 1900. Zoek de es van Annen op. Wat valt je op?

b. Je kunt zien waar de brink van Annen ligt. Leg uit hoe je dit kunt zien.

c. Kun je de groenlanden van Annen ook vinden? Zet hier een kruisje.

d. Ga naar google maps en zoek Annen op. Een aantal straatnamen van Annen zijn vernoemd naar het esdorp. Schrijf deze straatnamen op.

Roelof Schuiling

In de les over Roelof Schuiling leren leerlingen wie Roelof Schuiling was en waarom hij belangrijk was.

Benodigheden schoolplaat en portret Roelof Schuiling, tekenmaterialen, knutselmaterialen

Activiteit 1

1. Vertel aan de leerlingen wie Roelof Schuiling was. Gebruik hiervoor de informatie uit het kader hieronder. Laat ook de schoolplaat van Schuiling zien.

Roelof leefde tussen 1854 en 1936. In die tijd gingen de meeste kinderen na de basisschool aan het werk. Ze werkten bij hun vader op de boerderij of in de werkplaats. Maar Roelof niet, hij mocht verder leren aan de kweekschool in Meppel. En dat was bijzonder! Roelof leerde hier om onderwijzer te worden. Toen hij klaar was met zijn opleiding ging hij als onderwijzer aan het werk in Deventer. Maar hij gaf niet alleen les. Hij maakte ook boeken over aardrijkskunde, het ontstaan van het landschap en de bodem. Hij schreef boeken en maakte lesmateriaal voor leerlingen. Bijvoorbeeld schoolplaten en schoolboeken. De plattegrond van het esdorp en de tekening van de boeren op de es zijn gemaakt door Roelof. Ook was Roelof de eerste die opschreef uit welke onderdelen het esdorp bestond.

Roelof Schuiling was dus heel belangrijk voor het vak aardrijkskunde. Mensen uit Annen zijn er trots op dat Roelof in Annen geboren is en hier op school zat. Daarom is er in 2016 een monument opgericht voor hem. Het staat op de plek waar zijn oude school stond.

2. Bespreek met de leerlingen wat een monument is en of ze het terecht vinden dat er een monument voor Roelof Schuiling komt. Vragen die hierbij gesteld kunnen worden zijn: *Wanneer verdient iemand een monument? Moet je daarvoor een held zijn? Of moet er juist een monument komen als iemand ergens slachtoffer van is? En wanneer ben je dan een held of slachtoffer? Wat is een geschikte vorm voor een monument? Moet het een tekstbord zijn? Of juist een standbeeld?*

3. De leerlingen gaan zelf een monument / gedenkteken ontwerpen voor Roelof Schuiling. Zelf mogen ze kiezen of het een informatiebord of een standbeeld wordt, maar het moet rechtdoen aan Schuiling. Het esdorp of zijn functie als onderwijzer / onderwijsontwikkelaar moet er bijvoorbeeld in terugkomen. Ze gaan het eerst ontwerpen en maken het daarna van geschikt materiaal zoals klei of papier.

4. Bespreek het resultaat van de leerlingen. Waarom hebben ze voor de vorm gekozen? En hoe komen de 'successen' van Schuiling terug in het monument?

Tips

- De Historische Vereniging van Annen heeft een wandeling gemaakt rondom Roelof Schuiling. De wandelroute laat wandelaars kennismaken met de kenmerkende onderdelen van het esdorp. Er is zowel een digitale als papieren versie van de

wandeling beschikbaar. Ook voor leerlingen is deze wandeling interessant omdat ze ontdekken welke onderdelen van het esdorp nu nog te zien zijn. Ook kunnen ze die kenmerken koppelen aan de schoolplaat van Roelof Schuiling. Neem voor meer informatie contact op met de historische vereniging.

- Laat leerlingen hun eigen schoolplaat ontwerpen. Van welk onderwerp willen ze een schoolplaat maken? Eventueel kunnen ze ook de opdracht krijgen om allemaal een schoolplaat te maken over het esdorp.

- De school waarop Roelof Schuiling zat was heel anders dan de school van de leerlingen. Stel dat ze nu een schoolgebouw voor de toekomst mogen maken. Hoe zou dat er dan uitzien? Laat de leerlingen eerst brainstormen in groepjes van 4. Elk groepje maakt een ontwerp en gaat dit vervolgens maken. Dit kan bijvoorbeeld van karton of hout. Ook kunnen ze eventueel de bouwhoek van de kleuters hiervoor gebruiken.

De schoolplaat van Roelof Schuiling

Van werkdorp naar woondorp

In de les van werkdorp naar woondorp leren de leerlingen hoe en waarom het esdorp sinds 1900 veranderd is. Ze maken kennis met het begrip forens en ontdekken welke locaties allemaal veranderd zijn.

Benodigheden

computer met internet, werkblad 6, materialen om collage te maken, scharen, lijm, oude kaarten

Activiteit 1

Sinds 1900 is esdorp enorm veranderd. Het dorp is gegroeid en onderdelen van het dorp hebben andere functies gekregen. Ook voor de mensen die er wonen is er veel veranderd.

1. Neem de leerlingen mee terug naar de periode waarin het esdor nog een werkdorp was. De leerlingen gaan een brief schrijven alsof ze in 1900 in het esdorp leefden. Ze schrijven een brief aan de kinderen van 2016, de kinderen van de toekomst. In de brief proberen ze zich zo goed mogelijk in te leven in het jaar 1900. Ze vertellen bijvoorbeeld hoe het eraan toeging op school, wat hun vader voor werk deed, hoe hun moeder het huishouden deed, wat hun broertjes en zusjes deden en hoe hun eigen dag eruit zag.
2. Laat de leerlingen in tweetallen elkaar verhaal lezen en beoordelen. Staan er bijvoorbeeld dingen in die niet passen bij het jaar 1900? Of ontbreken er juist dingen?
3. Bespreek de bevindingen van de leerlingen klassikaal.

Activiteit 2

1. Op werkblad 6 staan allemaal afbeeldingen van het esdorp. Zowel van vroeger als van nu. De leerlingen schrijven onder elke afbeelding of het hoort bij het esdorp als werkdorp, of als woondorp.
2. Bespreek het werkblad klassikaal. Wat hoort volgens de leerlingen bij het esdorp als werkdorp? En waarom? En wat hoort bij het woondorp?
3. Laat de leerlingen zelf een collage maken met daarop afbeeldingen van het esdorp als werkdorp en als woondorp. Ze kunnen hiervoor oude foto's (te vinden via Drents Archief of de Historische Vereniging), nieuwe foto's (te vinden via Google of zelf maken), tekeningen en kaarten gebruiken.

Activiteit 3

De leerlingen gaan een tijdbalk maken met oude kaarten van het dorp. Ze zien daardoor hoe het dorp steeds groter geworden is. Oude kaarten zijn te vinden via de historische vereniging of www.annodrenthe.nu.

1. Bekijk met de leerlingen de kaarten. Laat ze een geschikte schaalverdeling

bedenken voor de tijdbalk. Ze kunnen bijvoorbeeld kiezen voor tijdvakken van 10, 15 of 25 jaar. Welke verdeling past het beste bij de kaarten?

2. Laat de leerlingen op A3-formaat een tijdbalk tekenen. Die kan er bijvoorbeeld zo uitzien:

1850	1875	1900	1925	1950	1975	2000	2025

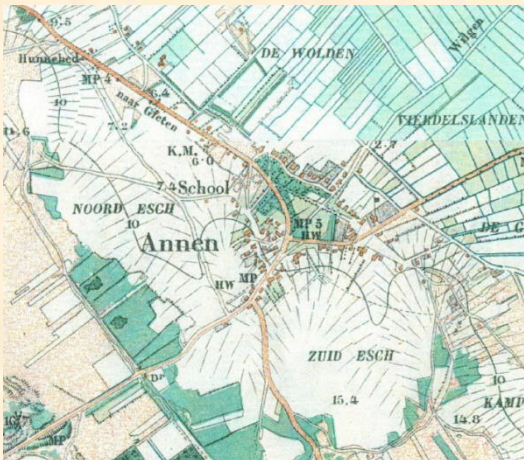
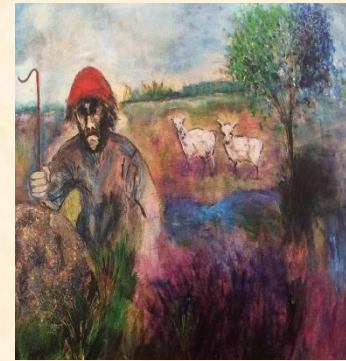
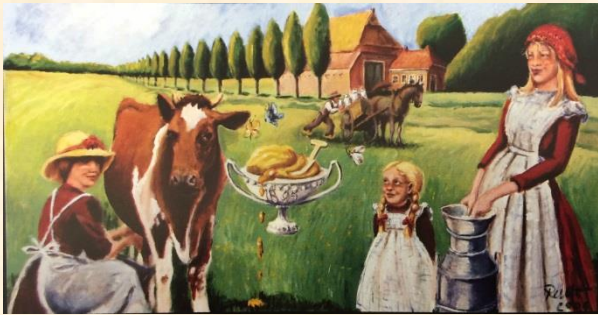
3. Laat de leerlingen de kaarten uitknippen en op de juiste plaats op de tijdbalk plakken.

Tips

- Ga met de leerlingen op de locaties kijken die in de afgelopen eeuw veranderd zijn. Stel steeds de vraag: Wat denken jullie wat hier vroeger was? En waarom is het veranderd? Vertel vervolgens steeds wat er veranderd is.

Werkblad 6

Schrijf onder afbeelding of het hoort bij Annen als werkdorp of Annen als woondorp.

N34

Antwoorden groep 6-7-8

Hondsrug en Hunzedal

Activiteit 1

Antwoorden bij de opdrachten op de Prezi

Opdracht 1: a. Eigen antwoord leerlingen / b. Toen het ijs smolt ontstond er een smeltwaterrivier. In de rivier dreven grote stukken ijs. Die grote stukken ijs duwden de grond omhoog.

Opdracht 2: Werkblad 1

ijslaag / parallelle / Hondsrug / Hunzedal / hoger / smelten / lager / dal / riviertje / veen / verteren / veen / afgegraven / lager / ijstijd / hoger

Opdracht 3

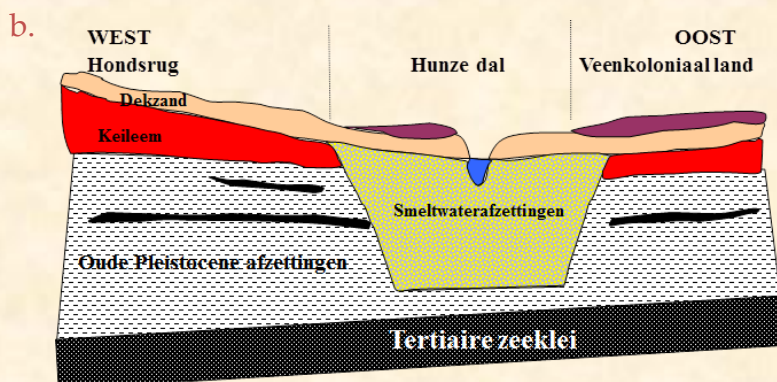
- Doe-opdracht voor leerlingen
- Vooraf geel en groen
- Hoger
- Ongeveer 10,2 meter
- Ongeveer 0,9 meter
- Annen ligt op de Hondsrug, Oud Annerveen ligt in het Hunzedal.
- Eigen antwoord leerlingen

Bodem

Activiteit 1

Werkblad 2

a. 5 – 1 – 6 – 3 – 2 – 4

c. De onderste laag omdat de andere lagen daar in de loop van de tijd bovenop gekomen zijn.

- d. Omdat de laag dekzand als afdekking bovenop de andere lagen ligt.
- e. Je ziet een soort kuil in het landschap. Door die kuil liep het smeltwater.
- f. Omdat het is ontstaan door een oerstroom.
- g. Annen ligt op de Hondsrug.
- h. Mensen woonden liever hoger omdat het daar minder nat was.

Activiteit 3
Werkblad 3

<p>Bodemprofiel esgrond</p> <p>Je ziet hier het bodemprofiel van een esgrond (zoals bijv. de Zuidesch van Annen). De bovenste zwarte laag is ontstaan door eeuwenlange bemesting met schapepoep en heideplaggen. Hierdoor werd de grond vruchtbaar en kon de boer aardappelen en graan verbouwen. Hij leefde er zelf van maar gaf het ook te eten aan de koeien. Voordat boeren gingen bemesten, lag de gele laag zand bovenop. De gele krommel die je ziet, komt waarschijnlijk van een boomwortel.</p> 	<p>Bodemprofiel podsolgrond</p> <p>Podsolgrond komt uit de potstal en bestaat uit schapepoep en heideplaggen. De rode laag die je ziet zit vol met ijzer. De laag erboven is zwart. De laag eronder is geel.</p> 	<p>Bodemprofiel veengrond</p> <p>Je ziet hier het bodemprofiel van veengrond in het Hunzedal. Veengrond is zwart. Dit komt doordat veen is ontstaan uit resten van dode planten.</p>
<p>Bodemprofiel keileem</p> <p>Je ziet hier het bodemprofiel van keileemgrond. Keileem is met gletsjers aangevoerd. De bovenste grondlaag is zwart van de mest. Daaronder ligt een dikke laag keileem. Geel van kleur.</p> 	<p>Bodemprofiel beekerdgrond</p> <p>Je ziet hier het bodemprofiel van beekerdgrond uit het Hunzedal. In het dal is het nat. De bovenste laag is daardoor een donkere laag veen. Door de gele grond zit ijzer.</p> 	<p>Bodemkaart Annen</p> <p>Je ziet hier de bodemkaart van de omgeving van Annen. De verschillende kleurtjes geven aan hoe de bodem er daar uitziet.</p>

Welke drie verschillen zie je tussen de twee profielen?

1. Op de Zuides zie je veel meer verschillende lagen in de grond.
2. De bovenste laag in het Hunzedal is veen, de bovenste laag op de Zuides is zand.
3. Op de Zuides zit keileem in de grond, in het Hunzedal niet.

Bij de Zuides hoort esgrond, bij het Hunzedal hoort keileem.

Het esdorp

Activiteit 1

Antwoorden bij de opdrachten op de Prezi

Opdracht 1

- a. Werkblad 4
- b. Esdorpen worden ook wel brinkdorpen genoemd omdat ze een brink hebben.
- c. Eigen antwoord leerlingen, bijvoorbeeld de es, de brink, de boerderijen

Opdracht 2

- a. Brink: vee verzamelen / markten / vergaderen / brandhout
Goorns: moestuintjes voor verbouw van groente
- b. Zodat karren gemakkelijk de schuur in en uit konden rijden.
- c. Wedstrijden paardrijden / Motorcross / Verzamelplaats / Voetballen / Korfbal / Korenmijten / Kermis / Paardenmarkt / Feesten / Vergaderen

Opdracht 3

- a. Op de es lagen akkers van boeren
- b. Om de akkers te beschermen tegen het vee
- c. Overeenkomst: de es is nog altijd in gebruik als akker. Verschil: de akker is nu van één eigenaar en niet meer van verschillende boeren.

Opdracht 4: werkblad 5

1. b In de Middeleeuwen (tussen 500 en 1500)
2. a. Anloo / b. Aan de vorm van het dorp, geen rechte wegen, geen kanaal of vaart, brink
3. b. Akkerland waar boeren gezamenlijk gewassen verbouwen
4. e. De blauwe cirkel
5. B. Deze heeft een donkere bovenlaag
6. a. Een stal waar mest opgespaard wordt
7. c. Omdat mest uit de potstal over de es verspreid werd
8. c. De zwarte cirkel
9. b. Om het vee te laten grazen
10. f. De groene cirkel
11. c. Weiland waar boeren gezamenlijk hun vee laten grazen
12. Boerderijen / boeren aan het werk op de es / akkers op de es
13. 1. Es / 2. brink / 3. houtwal / 4. boerderijen
14. a. Annen heeft 2 essen (Noordes en Zuides) / b. De brink is het grasveld midden in het dorp / c. De groene landen links van de Noord- en Zuides / d. Goorns, Brink, es

Van werkdorp naar woondorp

Activiteit 2

Werkblad 6

plaatjes genummerd van links naar rechts: 1. Werkdorp / 2. Woondorp / 3. Woondorp / 4. Werkdorp / 5. Werkdorp / 6. Woondorp / 7. Werkdorp / 8. Werkdorp / 9. Werkdorp / 10. Werkdorp / 11. Woondorp / 12. Werkdorp

Colofon

Het Project 'Annen van werkdorp naar woondorp' is ontwikkeld in opdracht van Historische Vereniging Annen en Geopark de Hondsrug. In 2015 schreven studenten van Van Hall Larenstein lessen en een *landschapsbiografie* in opdracht van beide partijen. Dit project is een aanvulling en aanpassing op de door de studenten beschreven lessen. De *landschapsbiografie* en de door de historische vereniging ontwikkelde *Schuilings wandelroute* kunnen als naslagwerk worden gebruikt bij het project.

OBS De Eshoek gaat – vanwege het 200 jarig bestaan van het schoolgebouw - in 2016 aan de slag met de geschiedenis van het dorp en de persoon Roelof Schuilings. Dit project zal daarvoor als uitgangspunt gebruikt worden.

Het project is herschreven en aangevuld door K&C, expertisecentrum en projectorganisatie kunst en cultuur. Voor vragen kunt u contact opnemen met de adviseur erfgoededucatie via 0592-336999.

Aan het project hebben meegewerkt:

- Historische Vereniging Annen (Roelof Eleveld, Winny Feenstra en Marianne – Mulders Zonneveld)
- OBS De Eshoek (Henk Boelens)
- Geopark De Hondsrug (Cathrien Posthumus)

HISTORISCHE VERENIGING

ANNEN

Annen

openbare basisschool
De Eshoek